

Valery Olijnikov

**TEACHERS DEPOSIT, KIEV THEOLOGICAL ACADEMY IN MEDIEVAL STUDIES  
DEVELOPMENT OF UKRAINIAN (1804 – EARLY 1880)**

*The activity of Kiev Theological Academy's teachers-medievalists in the early stage of medieval studies in Ukraine (1804 – early 1880th) is analyzed in the article.*

**Key words:** *periodization, Kiev Theological Academy, Church historical trend, Ukrainian medievalists.*

Петро Мазур (м. Кременець)

**ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА І ВІДЛУЧЕННЯ АРСЕНА РІЧИНСЬКОГО ВІД ЦЕРКВИ**

*У статті висвітлено життєвий і творчий шлях етнолога релігії Арсена Річинського з 1920 до 1929 рр.: боротьбу за українізацію Православної церкви, оголошення йому анафема, і відміну рішення про відлучення від Церкви.*

**Ключові слова:** *Арсен Річинський, Православна церква, українізація, анафема, Почаївська лавра.*

Минуло 95 років від того дня, коли у соборному храмі Володимира Волинського протоієрей Георгій Боришкевич під пильною охороною поліції, яка завбачливо оточила собор, зачитав постанову Синоду Польської Православної Церкви про відлучення Арсена Річинського, висококваліфікованого лікаря-спеціаліста, філософа, етнолога релігії, культуролога, мистецтвознавця, церковного композитора, фольклориста, від церкви і оголошення йому анафема [1, с. 1–2, 2–3].

Які ж події у житті і творчості А. Річинського відбували в цей час і яку оцінку церковників вони отримали.

Весною 1920 р. А. Річинський з м. Ізяслава переїхав у село Тростянець Луцького повіту, де працював дільничним лікарем. У Тростянці взяв шлюб з Ніною Прокопович, дочкою сільського священика о. Павла. Вже у квітні 1922 р. А.Річинський переїхав до м. Володимира-Волинського, де став головним лікарем міської лікарні. На цій посаді працював до серпня 1925 р.

Саме в цей час, на думку митрополита Діонісія, почалась антицерковна діяльність мислителя: «... відкрита антицерковна діяльність лікаря А. Річинського розпочалась з листопада місяця 1924 р. Тоді п. Річинський, разом з іншими особами, у день урочистого святкування пам'яті українського письменника Івана Котляревського у Володимирі, організував проти новопризначеного настоятеля собору, протоієрея Наркіса Данилевича, ворожу демонстрацію під час Божественної Літургії у Володимирському Свято-Успенському соборному храмі, з допущенням непристойних вигуків під час богослужіння і проповіді о. Данилевича» [2, арк. 1].

З 1924 р. А. Річинський почав видавати власним коштом незалежний місячник українського, церковного відродження «На варті», який змінюючи назви на «Наше братство», «Наша церква», виходив упродовж 10 років. «... почалась ворожа Церкві агітаційна діяльність п. Річинського в якості журналіста з церковних питань в журналі «На варті»; тут п. Річинський став робити непристойні випадки проти існуючого канонічного ладу Православної Церкви в Польщі, з метою дискредитації Вищої Церковної Ієрархії і рядового духовенства в очах православного населення, Польського Уряду і польської суспільної думки, став звинувачувати Ієрархію і духовенство в антидержавницьких помислах, направлених, наче б то, на відновлення, при допомозі Православної Церкви Польщі, єдиної і неподільної Росії шляхом насадження «московського духу» в церковному житті. П. Річинський своєю публіцистичною діяльністю в різних українських органах на протязі близько 5 років безперервно підбурює православне населення не тільки Волині, але й інших єпархій, не рідко закликаючи його до виступів проти існуючої законної церковної влади» [2, арк. 1].

Проте найголовнішою ділянкою громадської роботи А. Річинського була боротьба за українізацію Православної церкви на Волині. У 1927 р. за його ініціативою був zorganizований у Луцьку з'їзд православних мирян, який виступив за українізацію православ'я.

На з'їзді А. Річинський представляв погляди радикальної частини учасників: висловився за негайний розрив із проросійською частиною ієрархії і запрошення єпископів УАПЦ з Києва, щоб висвятити ієрархів для Західної України [3, с. 14]. Але перевагу отримала поміркована партія на чолі з майбутнім істориком Церкви Іваном Власовським. З'їзд обмежився вимогами відновити соборність Церкви: щоб Синод видав чіткий розпорядок до постанов про мову богослужіння (офіційно Церква визнала право на українську мову у храмах 3 вересня 1924 р., але чітких правил її впровадження зумисне не затвердили); відновити українські церковні звичаї, а також українізувати діловодство Церкви; затвердити у трьох єпархіях з українським населенням єпископів-українців; реорганізувати духовні консисторії та повітові протоєрати, що раніше були розсадниками русифікації. А. Річинський рішенням з'їзду став головою Православно-Церковного Українського Виконавчого Комітету у Речі Посполитій Польській. В комітет входило 37 осіб. Цей комітет не обмежився апеляціями всередині держави, а звернувся з меморандумом до Всесвітньої християнської конференції в Лозані (Франція) [4, с. 3].

«Подальша діяльність п. Річинського не обмежувалася однією лише шкідливою для Церкви публіцистикою. Як в самому Володимирі, так і в інших місцях, він організовував ряд вороже – демонстративних виступів проти духовенства і при цьому особисто керував цими виступами. Потім п. Річинський в м. Володимирі неодноразово самовільно, без відома настоятеля приходу, скликав збори прихожан Володимирського собору, переважно молодих, і на цих зборах вів шкідливу агітацію проти Церковної Влади і неугодного йому духовенства. 20 березня 1927 п. Річинський, без відома настоятеля, скликав збори прихожан з прихильників української відправи і самовільно допустив вибори Церковного Комітету при Володимирському соборі для завідування господарською частиною приходу. Будучи головою Володимирської повітової «Просвіти» п. Річинський на протязі останніх 2 років, роблячи збори у Володимирі в межах церковного цвинтаря і в присутності представників сільських просвіт, на цих зборах обговорював різноманітні церковні питання у явно ворожому, по відношенню до існуючого церковно-канонічного ладу Православної Церкви у Польщі, духовенства.

5 і 6 червня 1927 р., п. Річинський всупереч забороні Св. Синоду Православної Церкви в Польщі, від 26 лютого 1927 р., скликав в м. Луцьк самочинний український лжецерковний з'їзд, на якому винесено ряд неканонічних постанов і вибрано український Виконавчий Церковний Комітет на чолі з п. Річинським. Означений Виконавчий Комітет випустив декілька звернень до православного духовенства і населення, причому, в деяких зверненнях духовенство і віруючі закликалися до явної непокори законній Церковній Владі. Той же Виконавчий Комітет, присвоївши собі законодавчу Владу в Церкві, виробив «Основний Статут» внутрішньої будови Православної Церкви в Польщі, спираючись на постанови вищезгаданого Луцького з'їзду, і, крім того, послав на Всесвітню Християнську Конференцію в Лозані особливий Меморіал, в якому виступив зі злісними несправедливими і в недопустимій формі, звинуваченнями проти Глави Православної Церкви в Польщі. Поряд з тим, Виконавчий Комітет почав видавати щомісячний журнал «Рідна церква», в якому самим п. Річинським допускались ворожі і несправедливі випадки на адресу Голови Православної Церкви в Польщі і духовенства, з метою підірвати їх авторитет в очах віруючих...

...Далі, п. Річинський, як Голова Виконавчого Комітету, організував повітові українські з'їзди з церковних питань, як, наприклад, у Володимирі 6 листопада 1927 р., і в Бресті над Бугом 15 січня 1928 р., на яких продовжував антицерковну роботу, почату на з'їзді в Луцькому. Свою руйнівну для Церкви роботу п. Річинський продовжував і

надалі, виїжджаючи для цього в різні міста Волині і навіть в м. Вільно, щоб і там знайти собі прибічників в особі діячів білоруської громадськості» [5, арк. 2–3].

2 листопада 1927 р. Святий Синод Православної Церкви в Польщі на своєму засіданні, яке проходило у Варшаві, постановив просити митрополита Діонісія переконати членів вибраного Луцьким з'їздом Виконавчого комітету в необхідності «... припинити їх неканонічну, шкідливу для Церкви, діяльність і, у випадку відмови, попередити їх, що вони своєю діяльністю ставлять поза Церквою...» [5, арк. 3] Митрополит Діонісій своєю резолюцією від 26 листопада 1927 р. доручив довести таке попередження до А. Річинського настоятелю Володимирського собору протоієрею Георгію Боришкевичу. А. Річинський відмовився підкоритися цьому розпорядженню, про що письмово повідомив о. Г. Боришкевича. Священний Синод на своєму засіданні від 10 лютого 1928 р. у Варшаві надав право митрополиту Діонісію застосувати до А. Річинського дисциплінарні заходи церковного впливу аж до відлучення його від Церкви.

1 липня 1928 р. митрополит Діонісій ніби то задля збереження миру закликав членів комітету до Варшави і підписав з ними угоду, в якій дозволялось українцям використовувати рідну мову у богослужіннях. А. Річинський став членом митрополичої ради. Оскільки митрополит Діонісій і не думав дотримуватись домовленостей, А. Річинський вийшов з митрополичої ради. Однак, своїм визначенням від 1 листопада 1928 р. Священний Синод вказав, що вивів А. Річинського зі складу членів митрополичої ради за різкий виступ проти митрополита Діонісія в «Українській ниві».

6 березня 1929 р. в Почаївській Успенській лаврі, відбулося засідання Волинського єпархіального місіонерського комітету (протокол № 3), на якому прийнято рішення: « ...г) головного керівника антицерковного руху жителя м. Володимира Арсенія Річинського... відлучити від Церкви Православної з оголошенням цього відлучення і поясненням причин цього відлучення у всіх храмах Єпархії» [6, арк. 4–5]. Святий Синод Православної Церкви у Польщі постановою № 14 від 15 квітня 1929 р. відлучив А. Річинського від Церкви і оголосив анафему. Постанову оприлюднили в офіційному друкованому органі «Воскресное чтение» 28 квітня 1929 р. До відома духовенства Луцького повіту довели 14 травня 1929 р., про що благочинний священик Стефан Яновський надіслав відповідний акт до Волинської духовної консисторії [7, арк. 10–11].

Доктора А. Річинського позбавили спільної молитви з вірними, участі у богослужіннях, заборонили вділяти йому будь-які тайни і здійснювати над ним обряди, його позбавили права похорону. Глава Церкви митрополит Діонісій (Велединський) застеріг вірних, що християни не мають права мати з анафемствуваним будь-якого релігійного, а духовні особи – навіть приватного зв'язку [8, с. 2–3].

А. Річинський не змирився з анафемою й подав оскарження до церковного суду. Офіційно його відлучили від Церкви за порушення 55 правила Святих Апостолів «про недошкуляння єпископу» і 18 правила IV Вселенського Собору «про не зібрання у збориська». Але Синод, видаючи свою постанову, замовчав про те, що обидва правила стосуються виключно духовенства [9, с. 45]. Відповідно розслідування жодних порушень з боку анафемствуваного не виявило. Синод розглянув звернення 22 березня 1930 р. і доручив митрополитові Діонісію прийняти А. Річинського у лоно Православної церкви згідно з його проханням [10, с. 74].

Синод витлумачив звернення несправедливо відлученого як просьбу «простити його попередні виступи» [11, с. 1].

Основні рішення про відлучення лікаря А. Річинського від Церкви і оголошення йому анафеми, контроль за виконанням рішень Священного Синоду щодо нього здійснювала Волинська духовна консисторія, яка розміщувалась в Почаївській лаврі. Будучи на службі в РПЦ, лавра була на службі в імперських правителів держави, їх духовним рупором, незалежно від того, хто був при владі, переслідувала як іногородців, так і неугодних з інших конфесій.

**Список використаних джерел**

1. Кедрин І. Історія анатема на д-ра А. Річинського / І.Кедрин // Діло. – 10 травня 1929. – №101 (11442). – С.1–2; 11 травня. – № 102 (11443). – С. 2–3. 2. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. 148, оп. 5, спр. 3, арк. 1. 3. Колодний А., Саган О. Життя і творчість Арсена Річинського – самовіддане служіння Богу й Україні / А.Колодний, О.Саган // Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2002. – С. 11–51. 4. Мороз В. 90 років анафема Арсена Річинського: один сюжет з історії руху за Українську Церкву, С.3. / В. Мороз. – Режим доступу: [http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies\\_of\\_religions/28947/](http://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/28947/) 5. Держархів Тернопільської обл., ф. 98, оп. 2, спр. 81, арк. 2, 3. 6. Держархів Тернопільської обл., ф. 98, оп.2, спр. 81, арк. 3. 7. Держархів Тернопільської обл., ф. 98, оп. 3, спр. 546, арк. 4, 5. 8. Держархів Тернопільської обл., ф. 98, оп. 2, спр. 81, арк. 10, 11. 9. Пімста митрополита Діонісія // Діло. – 3 травня 1929. – С.2–3. 10. Гудима А. Харизма Арсена Річинського / А. Гудима. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 144 с. 11. Власовський І. Нарис історії Української Православної церкви / І. Власовський. – Т.4. – Ч.2. – К.: Либідь, 1998. – 400 с. 12. Чому і як дійшло до ліквідації анатема д-ра Річинського // Діло. – 15 квітня 1930. – С 1.

**Petro Mazur****POCHAYIV LAVRA AND ARSEN RICHINSKYI EXCOMMUNICATION FROM THE CHURCH**

*In the article are highlighted the life and creative way of the religion ethnologist Arsen Richinskyi in 1920–1929: struggle for ukrainisation of the Orthodox Church, offers of anathema, and the role of Pochayiv Lavra and annulment of this excommunication.*

**Key words:** Arsen Richinskyi, the Orthodox Church, ukrainization, anathema, Pochayiv Lavra.

**Ірина Шмадило (м. Тернопіль)****ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ЦЕРКВИ І НАЦІЇ У ПРАЦЯХ А. РІЧИНСЬКОГО**

*Стаття розкриває факт співвідношення понять церкви і нації у працях А. Річинського – борця за українську православну віру, який при поєднанні цих аспектів створив термін «християнський націоналізм», що пропагував національну християнську віру як єдиний чинник для створення однієї церкви для конкретного народу.*

**Ключові слова:** А. Річинський, релігія, Православна Церква, українська нація, «християнський націоналізм».

Арсен Річинський – релігієзнавець, культуролог, мистецтвознавець, церковний діяч, композитор та висококваліфікований лікар-спеціаліст. Проте, ім'я А. Річинського стало відомим лише з проголошенням незалежності України, коли дослідники отримали доступ до архівних матеріалів, які стосувалися національно-церковного руху, оскільки він виступав активним учасником. Його творчість побудована на ідеї поєднання національних та релігійних цінностей, як чинника, який би допоміг самоідентифікувати український народ та стати підґрунтям не тільки для створення єдиної Української православної церкви, але й держави.

Пропагуючи національний характер у створенні Української церкви мислитель запевняв, що кожен народ який себе самоідентифікує окремою нацією не повинен сповідувати чужі для нього цінності, а створювати свої та примножувати їх. А. Річинський зазначав, що етнос, який має свою релігію, і яка є взірцем для нього, формує національний менталітет та характер цього народу.

Для українців їх релігійна приналежність завжди була ознакою націоналізації та синтетичності своїх духовних позицій. «Ми, – писав А. Річинський, – народ молодий, повний творчих сил, який переживає щойно свою весну. Старішим націям, котрі вже побудували свої високі й прекрасні культури, синтетична місія не по силах. Їм значно важче було б поступитися своїми багатовіковими культурними здобутками, своїми звичками, своєю цілком зрілою, остаточно сформованою вдачею» [1, с. 245]. Тобто, А. Річинський стверджував, що молодість української нації допоможе їй об'єктивно